

Want wel rekent hier ook het volksgebruik mee. Reeds in Duitschland bestaat veel meer dan hier de gewoonte, dat ook mannen, die door maatschap of vriendschap verbonden zijn, bij het afscheid nemen of weersien, elkander een kus geven. Iets wat op ons, omdat we het zelve niet gewoon zijn, altoos een eenigzins vreemde indruk maakt. Maar in het Oosten, in Azië, en zoo ook in Palestina, is dit geven van een kus der vriendschap, ook onder mannen, nog veel sterker in gebruik dan in Duitschland.

De gastheer was zelfs verplicht zijn gasten met een kus te ontvangen. Vandaar dat Jezus verwijtend tot Simon, den Pharizeer zei: „Gij hebt mij geen kus gegeven; maar deze, van dat zij ingekomene is, heeft niet afgelaten mijne voeten te kussen“ (Luc. 7: 45). Dat Judas bij zijn verraad, op Jezus toeliep en hem kuste, zou ten onzent argwaan gewekt hebben, maar was in Palestina zeer gewoon. Zoo lezen we dan ook van de ouderlingen te Efeze, die Paulus uitgeleide deden, dat ze, bij het afscheid op het strand, Paulus om den hals vielen en hem kusten (Hand. 20: 37). Waar ge dan ook de historie van Israël of van de patriarchen opslaat, overal vindt ge voorbeelden van mannen, die elkander bij soortgelijke gelegenheden een kus gaven. En zoozeer werd die kus als beeld van trouwe aanlandelijkheid geëerd, dat de handkus, de voetkus en de kus op het gelaat, zelfs golden als teekenen van onderwerping en trouw. In Psalm twee roept de Heilige Geest zelfs de vorsten der aarde op met den eisch: „Kust den Zoon, opdat hij niet toorne.“ En in het Hooglied roept de Bruid het in heilige verrukking van haar hemelschen Bruidegom uit: „Hij kuste mij met de kussen zijnsmonds.“

In onze koeler streken heeft nuchterder inborst niet tot zulke gewoonten geleid. Bij ons neemt de handdruk bijna geheel de plaats in, van wat meer Oostwaarts de kus is. En zoo zou men dus kunnen vragen, of het allicht goed ware, de gewoonte in te voeren, dat men bij het heilig Avondmaal de hand gaf aan een ieder naast wien men te zitten kwam. Maar terecht wordt gezeurd, dat onze landaard ook daarvoor te weinig in het zinbeeldige leeft.

Nu dit zij zoo.

Mits op ééne voorwaarde. Deze namelijk, dat ook *zonder* kus of handdruk, die innerlijke beweging der liefde en der gemeenschap in onze harten gevonden worde, waarvan die kus of die handdruk de vertolking moet zijn.

Nu nog is bij ons de kus onder leden van eenzelfde gezin gebruikelijk. Onder ouders en kinderen. Onder broeders en zusters. Ten deele ook ook onder leden van hetzelfde geslacht. Welnu, wat anders drukt ge daardoor uit, dan dat ge gevoelt saam één gezin uit te maken; bij elkander te hooren; en op grond van die inniger en nauwer gemeenschap elkander liefde schuldig te zijn.

En zoo nu ook moet het bij het heilig Avondmaal wezen.

Die „heilige kus“ waarvan de apostelen zoo telkens spreken, drukt uit, dat alle Christenen naan zich als leden gevoelden van *den heiligen familie*; als broeders en zusters in het ééne heilige gesin van hun hemelschen Vader.

En zoo innig was voor hun besef die band, dat niet zelden alle band met hun eigen familie om de belijdenis des Heeren verbroken was, en dat ze nu in deze heilige familie der kerk vergoeding vonden voor hun gemis.

Jezus zelf had immers gezegd, dat wie verlaten zou vader of moeder, broeders of zusters om zijnen wil, honderdvoudig weder zou ontvangen. En zie, als ze daar nu zoo rijk aan den heiligen Disch aanzaten, dan gevoelden ze hoe dit woord van Jezus in vervulling was gegaan. Heel een kring van broeders en zusters, die hen liefhadden met een hartelijke teedere liefde, was hun in Christus geschonken.

En dit gevoel nu is het, dat bij ons maar al te bitterlijk ontbreekt.

Men gaat aan den Avondmaalsdisch aanzitten en ziet om en voor zich allerlei onbekende gezichten. Dit maakt dat men zich onder de aanzittenden niet thuis, maar eenigzins vreemd gevoelt. En juist daardoor ontbreekt dan geheel dat bij gevoel, dat ons thuis aan den huislijken feestdisch soms door de borst kan stroomen, als we, aangeseten met vrouw en kroost, met broeders en zusters, met vrienden en magen, ons zoo rijk en gelukkig weten in elkaars bezit.

En dit nu rooft ons, o, zooveel van den zegen des Avondmaals, en doet ons zooveel derven, dat aan dien Disch te genieten is.

Kwam er een heilige vervulling, zoo zou dit wel anders worden. Dan zou het getal slinken. Die nog bleven zouden angst en zorg voor elkander hebben. Men zou elkaar opzoeken en leeren kennen. En als men dan aan den Disch weer saam aanzat, zou men elkander met blijdschap en vreugde in het oog zien. Trouw en liefde uit elkanders blik indringen. En bij het opstaan zou de handdruk vanzelf komen, zooals men nu vaak ziet bij het einde van den gewonnen kerkgang.

Het verschil is alleen maar, dat die handdruk nu enkel gegeven wordt aan mannen of vrouwen, die men *particulier* kent, en niet aan een iegelijk, die ons daar lief moest zijn *om Christus' wille*.

En toch dat juist is het punt waar het op aankomt.

De Heere God heeft zijn te verlossen personen uitgevoren. Christus vergaderd wie hem van den Vader gegeven zijn. Aldus komt de heilige familie, het gezin van onzen Vader in den hemel bijeen. En zij moet dit gezin nemen, *zoals Hij het besteld heeft*. Niet zij hebt het uit te kiezen naar uw smaak of neiging. Wie kiest is de Heere. En zij hebt in de kerk van Christus een iegelijk lief te hebben met een heilige liefde, niet omdat hij u aanstaat, u bevalt, u aangenaam is, u aantrekt, maar omdat hij getrokken is van den Vader in de liefde zijns Zoons.

Zoo gevoelt ge dus zelf, hoe deze heilige liefde iets heel anders is dan de gewone genegenheid of vriendschap in het leven.

Van persoonlijke sympathie is hier geen sprake. Ook hem, die persoonlijk u een tegenzin inboezemt, moet ge toch met den band deze heilige liefde omstrengelen.

Immers, deze heilige hand rekent alleen met Christus uw Heiland.

Het gaat bij dien band, niet om u, maar alleen om Christus' wille.

dezen opzichte de blinddoek van voor uw oog. En begint dit besef van gemeenschap in Christus met wie naast en om u zit, op u te werken, dan *ontsluit* zich uw hart; op u wordt verrijkt voor uw gevoel; een stemming van genegenheid en liefde maakt zich van u meester en op die wijs gaat er van hart tot hart, straks ook van oog tot oog, een levensgemeenschap van heiliger liefde aan den Disch tintelen, die wat doodsche was leven doet, en uw eigen geloofleven verhoogt.

KUYPER.

E Voto Dordraceno.

De intekening op „E Voto Dordraceno“ (de volledige toelichting op den Heidelbergischen Catechismus) door DR. A. KUYPER, als premie voor de abonneuten van de *Herant*, wordt geopend op de hier volgende voorwaarden.

1°. Het werk zal verschijnen in vier deelen, elk van ongeveer 700 bladzijden groot formaat. In den handel zal het f 24 kosten.

2°. Telkens na een jaar, en wel 1°. Juli 1892, 2°. Juli 1893, 3°. Juli 1894 en 4°. Juli 1895 zal een deel compleet zijn.

3°. Iedere abonneut op de *Herant* geniet het voorrecht een of twee exemplaren voor half geld, dus voor f 12 per exemplaar te kunnen bekomen. Lezers van de *Herant*, die het exemplaar van dat blad niet op hun eigen naam hebben staan, kunnen niet tot dezen prijs intekenen.

4°. De betaling moet geschieden den 30 September, 31 December, 31 Maart en 30 Juni van elk jaar, telkens f 0.75 voor elk exemplaar.

5°. Men kan intekenen bij de administratie van de *Herant* rechtstreeks, en ook door den boekhandelaar, die het exemplaar van de *Herant* levert.

In het eerste geval betaalt men door toezending per postwissel, zonder korting van onkosten, op den bepaalden termijn f 0.75 voor elk exemplaar.

In het tweede geval betaalt men aan zijn gewonen boekhandelaar.

6°. De deelen worden vrachtfrij toegesonden omstreeks den 1^{en} Augustus van elk jaar, zoolang de uitgave loopt, en *alleen* na ontvangst van het geheele bedrag voor het te zenden deel. Wie bij zijn gewonen boekhandelaar inteekeent, ontvangt het werk ook door diens tusschenkomst.

7°. Wie zijn abonnement op de *Herant* opzegt gedurende de uitgave van het werk, verliest het recht om de volgende deelen te ontvangen.

8°. *Nieuwe* abonneuten op de *Herant* kunnen tot op een later te bepalen tijdstip van dezelfde voorwaarden gebruik maken, mits ze *dadelijk* hetgeen reeds van het werk verschenen is, bijbetalen. *In geen geval* kan men *latere* deelen aankopen al f 3.— per deel, zonder de vorige te nemen.

9°. Alleen bij genoegzame deelneming gaat deze aanbieding door.

De gelegenheid tot intekening wordt vanaf heden opengesteld.

Een bijlet daarvoor vindt men op de volgende bladzijde in den boek.

De Administrateur

J. A. WORMSER,

Amsterdam, Juni 1891.

De *Vrije Universiteit* rond haar *slafde* Jaarverslag rond.

Reeds dit is een gelukkig verschijnsel.

Ze mocht niet opkomen. Toen ze toch opkwam werd ze op alle manier tegengewerkt. Vooral na de Doleantie werd se ten doode opgeschreven. En zie nog is ze er; nog leeft, nog bloeit ze; en reeds elf jaren lang mocht ze door Gods genadige hulpe het hoofd boven water houden.

Ja, meer dan dat.

Immers het aantal hoogleraren werd dit jaar met twee vermeerderd; het getal studenten klom tot over de tachtig; het studiefonds zag zijn inkomsten rijkelijk vermeerderen; de algemeene financiën bleven in voldoende toestand; en het eerst werd een promotie gehouden van een Doctorandus, die *alleen* aan onze Universiteit studeerde, met het niet onbelangrijke gevolg, dat zelfs de *Kerk. Covr.* niet aarzelen de doctoralen graad, op grond van zijn wetenschappelijke beteekenis te erkennen.

We mogen dan ook verwachten, dat de saamvergadering, die ditmaal in Rotterdam daagt een dag van blijde zielsverheffing zal zijn.

Dr. Wagenaar zal voorgaan in de ure des gebeds. Mr. Keuchenius zal presideeren op de eigenlijke vergadering. Prof. Fabius zal het debat op de openbare meeting inhouden. En op de jaarvergadering zal de gymnasiale kwestie en de kwestie der Medische faculteit aan de orde komen, de eerste ingeleid door Prof. Woltjer en de tweede door Prof. Kuyper.

De eenvoudige broederlijke maaltijd eindelijk, die steeds zoo verkwikkend en hartverheffend was, zal ditmaal in de ruime lokalen van de Diergaarde plaats hebben, en dus ongetwijfeld een goed besluit van heel deze samenkomst zijn.

Wel zal het ons ook nu weer een oorzak van droefheid zijn, dat nog zoovele

broeders van Christelijken huize, die toch met ons een open oog moesten hebben voor het bederf, dat van onze Rijksuniversiteiten uitgaat, zich nog altoos om bijoorzaken op een afstand houden; en zich dus feitelijk *tegen* ons stellen, om te kien en voor de Rijksuniversiteit; maar wie de historie kent, weet dat dit bij de worstelingen voor de eere van het Christelijk geloof steeds zoo gegaan is.

De massa hield zich steeds van verre. Alle eeuwen door waren het kleine groepjes van getrouwen die de spits moesten afbijten. Steeds stonden zulke groepjes bekend als de secte die van alle zij weersproken wordt. Maar, en dit is het steunpunt van ons vertrouwen, mits deze kleine groepjes maar niet op menschen leunden, doch eeniglijk voor de eere Gods *doorstreden* en het niet opgaven, heeft de uitkomst altoos getoond, dat zij eindigden met het te *winnen*. En dan viel de massa later vanzelf bij.

Niet in een ieder vaart die *mood*; niet een ieder prikkelt die geest van initiatief; niet bij een ieder is overvaardigheid, volvaardigheid en doortastendheid, die voor zulk een taak geëischt wordt.

Steeds is dit slechts de karaktertrek van enkele broeders geweest.

Maar juist daarom is het dan ook zoo noodig, dat die enkelen uit alle steden en dorpen minstens eenmaal 's jaars saamkomen, om zich saam weer te sterken door de aanschouwing van wat God hun ook in hun broeders gaf, en saam Hem aan te loopen om zijn gunste.

Kome met dat doel en in dien geest dan ook nu onze jaarvergadering bijeen. Dan zal het een schoone, goede dag zijn, dien we saam in de tweede stad des Rijks vieren.

Er zal nieuwe bezieling van onze jaarvergadering kunnen uitgaan.

En de *Vrije Universiteit*, wier leven nog altoos bedregd wordt, zal nieuwe levenskracht putten uit wat het Godde belijft ons op deze dagen van zielsverkwikking en ontspanning te schenken.

Ook de brievenbestellers beginnen zich in de kerkelijke gedingen te mengen.

Er kan op het adres van een brief staan: *Aan den Eerw. Kerkeraad der Nederditsche Gereformeerde kerk te O.*

Vraag moet nu zulk een brief bezorgd bij den voorzitter of scriba van dezen kerkeraad, of wel bij den voorzitter of scriba van den kerkeraad der Nederlandsche Hervormde gemeente?

Nu zou men zoo zeggen: Dit wijst zich zelf uit. Bezorg den brief eenvoudig *aan zijn adres*.

En zoo gaat het dan ook in den regel. Bijna overal werden zulke brieven nooit anders bezorgd, dan ter plaatse waar ze behoorden; gelijk dan ook de Gemeentebesturen hun eigen brieven nooit anders dan onder dit adres verzonden, soms met, soms zonder de bijvoeging: *in doleantie*.

Toch schijnt het dat sommige brievenbestellers zich ook al geroepen achten, om aan den algemeenen strijd tegen de Doleantie op hunne wijs mee te gaan doen.

Ons wordt altoos bericht, dat een brief geadresseerd: „Aan den Eerw. kerkeraad der Ned. Geref. kerk te Oostwold“, bezorgd is, *niet* aan zijn adres, maar bij Ds. M. Buiskool, predikant bij de gemeente der Nederlandsche Hervormde kerk aldaar.

Ja, men berichtte er ook bij, dat Ds. Buiskool ontkiesch genoeg was, dien brief te openen, en eerst daarna aan den scriba der Ned. Geref. kerk te zenden.

Nu, over dit laatste zeggen we geen woord.

Wie als gestudeerd man zich gerechtigd acht, op zulk een wijs tegen de vormen van beleefdheid te zondigen, die doe het, en oordeele hierin zichzelf. Van een opendoen bij vergissing toch was hier geen sprake, daar Ds. Buiskool er bij schreef, dat hij zulke brieven steeds zou openen, tenzij er bijstond: *in doleantie*.

Tweeërlei volgt hier echter uit.

Ten eerste, dat wie aan onze kerkeraaden schrijft, veiliger gaat, zoo hij er den naam van den predikant of scriba bijzet; of er bijvoege: *in doleantie*.

En ten andere, dat er allengs aanleiding zou zijn, om bij den Minister van Waterstaat hierover te klagen.

Immers het is onwaar, dat de Synodale kringen zich plaatselijk *kerken* noemen. Zij noemen zich plaatselijk, altoos en krachtens hun reglement: *gemeente*.

Hieraan nu weet de Post dus altoos met zekerheid, waar de brief bezorgd moet worden; en het is tegen den eisch van een goed Postwezen ingaan, zoo op dit kenmerk verschil niet wordt gelet.

Een verschil, waardoor vanzelf heel de bewering van Ds. Buiskool in het water valt, alsof een aldus geadresseerde brief bij hem zou hooren.

Hij schreef toch:

Oostwold, 4 Juni 1891.

WEd. Heer!

Hierbij zend ik u eenen brief en een verslag, beide met het adres „den eerwaarden kerkeraad der Ned. Geref. kerk te Oostwold.“ Hoewel de post *terecht* als onder dit adres aan mij bezorgd en ik ook alles met dit adres voorzien *verlang* te ontvangen, vermoed ik, in aanmerking genomen de plaatsen vanwaar brief en verslag komen, dat de eigenlijke *bedoeling* is ze bij u te doen terecht komen. Vandaar dat ik ze u zend. Wil echter, voor zooverre gij kunt, zorgen dat in 't vervolg brieven en stukken, die aan uw adres moeten bezorgd worden, met een nauwkeuriger adres zijn voorzien, of door bijvoeging van „doleantie“, of door bijvoeging van uw naam. Ned. Geref. kerk — dit ter herinnering — beteekent niets anders dan Nederlandsch Hervormde Kerk.

(W. G.) M. BUISKOO.

Let nu op het kleingeestige van dit „WEd. Heer“, waar men schrijft aan een kerkeraad. Let op de ontstentenis van alle

beleefdheidsvormen aan het slot. Maar let bovenal op de *onware* bewering, alsof de Synodale kring te Oostwold in officiële taal ooit de *kerk* zou heeten.

Dienst des Woords (19).

Een laatste middel voor het leeren kennen van de gemeente ligt natuurlijk in het *persoonlijk contact*, dat men met zijn gemeentelieden heeft. Dit contact nu moet van tweeërlei aard zijn; een *rechtstreeks* contact van den Dienaar zelf met de enkele leden der gemeente; en een *indirect* contact door de broeders ouderlingen en diakenen.

Ook over deze beiden een kort woord.

Ongeestelijke Dienaren des Woords herleiden de beteekenis van hun onderlingen en diakenen tot de kleinste denkbare almetingen. Waren er niet eenmaal ouderlingen verordend, zij zouden er nooit aan denken, ze in te voeren; en nu ze er eenmaal zijn, is het hun het aangenaamste, zoo de broeders ouderlingen zoo mak en volzaam mogelijk zijn, en eigenlijk nooit iets anders doen dan *ja* zeggen op wat den Dominee goeddunkt. En diakenen moeten er natuurlijk ook wezen maar die moeten dan ook eigenlijk niets zijn dan een rekenplichtige commissie, om geld in te zamelen, en dat ingezamelde geld zoo te besteden, als de Dominee goedvindt. Op die wijs heeft men dan ook jaren lang in onze kerken de kerkeraden zedelijk vermoord. Liest men een vergadering, dan was er van eigenlijke beraadslaging of biddend overleg nooit sprake; maar werden ouderlingen en diakenen feitelijk slechts gebruikt, om te flatteren wat de predikant gedaan had of dacht te doen. Zelfs de afvaardiging naar de classis bestond in den regel uitsluitend hierin, dat de predikant, buiten den kerkeraad om, den ouderling, die het netste rijtuig had, vroeg of hij meging. En ging hij dan mee, dan kwam die ouderling op de classis naast zijn leeraar te zitten, met geen ander doel dan om te maken dat de predikant *toestemmen* had in plaats van *één*.

Dit nu was een bederf, dat ten kwade moest naverken ook op den Dienst des Woords; want zulk een kerkeraad kon den leeraar natuurlijk in niets helpen, om er achter te komen hoe zijn gemeente er geestelijk aan toestond. Daar becommenten zulke leeraars zich dan ook niet om. *Ze zochten* die kennis niet.

Maar heel anders wordt dit, zoo de leeraar metterdaad gevoelt en beslist, dat hij noch de broeders ouderlingen noch de broeders diakenen missen kan, maar beiden allereerst voor de kennis van zijn gemeente brood noodig heeft. Dan toch zal de leeraar er zelf toe medewerken, om mannen tot het ambt van ouderling en diaken te helpen verkiezen, die *wzenlijke* kennis van de gemeente bezitten en van wie op de gemeente een geestelijke invloed uitgaat. Of ze rijk zijn, doet er dan niet toe, zoo ze maar rijk zijn in kennis van personen en toestanden, en een geestelijk oog hebben, om die personen en toestanden *geestelijk* te bezien.

En zitten er zulke mannen in den kerkeraad, dan hebben deze boven den predikant natuurlijk veel voor, juist waar het op kennis van de gemeente aankomt. Zij toch zijn meestal in zulk een kerk geboren en opgevoed, terwijl de predikant in den regel van buiten inkam, en dus in die gemeente een „nieuweling“ is. Bovendien zijn zij zelf van huis uit leden van den kerkelijken kring waarin ze optreden, en zijn daardoor te beter in staat, om de neigingen en bedoelingen van hun eigen dorps- of stadgenooten te doorzien en door de sympathie des medelevens te begrijpen. Ook zijn zij meerder in aantal, terwijl de predikant slechts één persoon is, wiens aanraking met zijn gemeentelieden daardoor deels beperkt is, en deels een ander karakter draagt. En eindelijk mag ook niet vergeten, dat in zeer vele gevallen de ouderlingen ouder van jaren zijn, en dus langer ervaring en rijper geestelijke kennis bezitten, dan menig jeugdig leeraar, die zoo pas van studie komt.

Vandaar dan ook dat degelijke, ernstige, geestelijke geleide leeraars steeds op de voorlichting van de broeders ouderlingen hoogen prijs hebben gesteld, en die eigen beweging hebben *gevocht*. Niet alleen, gelijk tamelijk veel voorkomt, dat men bij zijn ouderlingen eens informeert naar dezen of genen, die *ongeregeld* wandelde, maar ook om gedurig met de ouderlingen den *algemeen* toestand van de gemeente te bespreken; en dit laatste zeer bepaaldelijk ook in verband met den Dienst des Woords. Immers de ouderlingen zijn er niet, om ons in het oor te fluisteren, of we „mooi“ of „niet mooi“ gepredikt hebben, maar wel om ons op de hoogte te helpen, of de Dienst des Woords is wat die zijn moet, en past op de gemeente. De werking van het Woord is het machtig instrument dat God verordend heeft, om zijn gemeente te vergaderen en te stichten en voor te bereiden voor den dag des oordeels. Elke week is dus de vraag maar, of de Dienst des Woords daárop gericht blijft; en daarop zóó gericht is, als de bijzondere gelegenheid van elke gemeente eischt. Bespeuren dus de ouderlingen, dat de Dienaar zijn gemeente doodpreekt, of over de hoofden wegpreekt, of ze te zeer neerslaat, of te veel over het paard tilt, of te weinig aan de conscientie raakt, of niet genoeg aan de eeuwigheid doet denken enz., dan is het noodig dat de Dienaar dit verneme, om het medicijn in andere dosis en op andere wijs, en daardoor doeltreffender toe te dienen. Netelheid of geprikkeldheid van

een Dienaar over hetgeen een ouderling over zijn Dienst des Woords op merkt, is een ambtelijke sonde, die zeer groote schade aanbrengt, en getuigt, hoe het den Dienaar meer om eigen zelfverheerlijking, dan om het eeuwig welzijn van zijn gemeente te doen is. Want wel geven we toe, dat niet zelden een ouderling een onbekookte opmerking zal maken, die volstrekt geen hout snijdt. Maar al verneemt een arts van zijn patient allerlei opmerkingen, die te dwaas zijn om alleen te loopen, toch zal een goed medicijnmeester daar nooit driftig om worden, maar den patient stil aanhooren; wel wetende, dat onder zijn niet goede opmerkingen, toch ook juiste gegevens doorloopen, waarmee hij voordeel kan doen.

Dit echter komt gemeenlijk alleen voor, waar de broeders ouderlingen een of andere opmerking maken over de uitlegging en over de leer; iets wat ook zeer zeker hun plicht is, daar ze ook op de leer der predikanten moeten toezien; veel scherper zelfs dan duver. Maar over deze critiek handelen we thans niet. Thans hebben we uitsluitend het oog op de aanmerkingen der ouderlingen, die in verband staan met de geestelijke behoeften der gemeente. En ook dan kunnen er zeer zeker aanmerkingen onder doorloopen, die niet geheel juist zijn; maar deze blijven toch ook zoo voor den Dienaar hooge waardij bezitten, als middel om zijn kennis van de gemeente te verrijken. Iets wat niet alleen geldt van de gemeente in haar geheel, maar ook van de *enkele leden*. Immers de ouderlingen staan met de leden der kerk op veel gemeenzamer voet, dan de Dienaren. Daardoor ontdekken de leden der gemeente zich veel meer voor hen, dan voor den predikant. Ze hooren meer bijzonderheden. Ze komen er beter achter, wat er over den Dienst des Woords in de gemeente gesproken en gedacht wordt. En dit alles maakt, dat de predikant in zijn ouderlingen de aangewezen mannen vindt, om hem op de hoogte van den geestelijken toestand zijner gemeente te *brengen* en te *houden*; en hem te doen merken, welke invloed er van zijn prediking op de gemeente uit *moest* gaan, en *uitgaat*.

Ds. Pijnacker Hordijk, een vorig jaar nog predikant te Brussel, bij de Nederlandsche Evangelische Zendingkerk, heeft een goed werk verricht, door zijn uitgave van: „*Vorstenhuis en volk in vreugde en droefheid tot God geroepen*.“ Utrecht bij Kemink & Zoon.

Hij biedt ons in deze uitgave een kleine verzameling van godsdienstige toespraken, die bij onderscheidene gelegenheden te Brussel gehouden zijn, naar aanleiding van aangrijpende gebeurtenissen in ons Vorstenhuis; en voegt aan deze toespraken een reeks aantekeningen toe, die ze geschiedkundig toelichten.

Zij hem daarvoor ook onze dank gebracht. Onze dank in het bijzonder voor de publicatie van de *leerrede* bij het sterven van wijlen Koning Willem III gehouden, en waarop wij ons indertijd een kleine critiek veroorloofden, die eveneens (met de dupliek dus) in dezen bundel is opgenomen.

En dan betuigen we hiermede gaarne, dat de lezing van deze *leerrede* ons overtuigd heeft, hoe Ds. Pijnacker Hordijk er metterdaad naar gestreefd heeft, en er op bijzonder gelukkige wijze in geslaagd is, om in zoo moeilijk oogenblik en bij zulk een gehoor de eere van zijn ambt op te houden; geen eer van menschen maar de eere Gods te zoeken; en zoo zijnerzijds op waardige en eervolle wijze deed wat hij kon, om goed te maken wat de aanleiding der plechtigheid bedorven had.

Ons bezwaar gold dan ook niet deze *leerrede*, maar de inrichting van deze dusgenaaide *godsdienstige* lezing.

Er zou niets tegen geweest zijn, dat Ds. Pijnacker Hordijk, zich op verzoek van den Gezant, met een commissie in verband had gesteld, om de Nederlanders, die in Brussel woonden, bijeen te vergaderen en een godsdienstig woord ter nagedachtenis van onzen overleden Koning onder hen te spreken.

En ook zou er niets tegen geweest zijn, dat deze commissie verzocht had, dat het gewone kerkgebouw der Nederlandsche Evangelische Zendingsgemeente haar voor deze plechtigheid ware afgestaan geworden.

Dan had alles precies zoo kunnen plaats hebben, en Ds. Pijnacker Hordijk had precies hetzelfde kunnen spreken.

Doch dit deed hij niet.

Hij hield een *godsdienstige* lezing, en liet die samenroepen door den kerkeraad.

Hierin nu lag een fout, die niet is weg te cijferen.

Nu toch werd het een „saamvergadering der geloovigen“, en die kan een kerkeraad niet samenroepen in verbinding met een Gezant; te minder zoo die gezant *niet* tot de gemeente behoort, maar Roomsche-Catholiek is.

Dit voelt Ds. Pijnacker Hordijk dan ook zelf wel; en hij tracht dit daarom te vergoelijken door de opmerking, dat men toch ook niet-leden der kerk onder het gehoor wensch.

Iets wat we natuurlijk terstond toegeven.

Elke godsdienstige lezing is openbaar, en hoemee „vreemden“ daar luisteren komen, des te beter.

Doch dit was hier de zaak niet.

Men had zelf, saam met den Gezant deze Joden, Roomschen enz. *uitgenoodigd*, en ze maakten dus een deel van de vergadering uit; ja, ze zaten er vooraan; hadden er de eereplaats; en werden er afzonderlijk toegesproken.

Doch genoeg hiervan.

Uit alles blijkt, dat Ds. Pijnacker Hor-

dijk & dat & een ge Een

Door te Am te Am Door Leiden, Tota

Over kwijnen de Zult het Ver

Wij las Evangelie jaar 1889. Het bli heeft te. Blozijk. groot. I. evangelie ledend. ren te l. men liet. maal te b. eene evat. Hoe ka bezitten o. Mag dit. Wie zal waken dat. men voeden. l. Woord v. Daarbij belijdinge van de af ter plaats gend blij. zet men b. de plaats. Dit alle te verwe juist afsch houden. kondiging sacrament niet, de E kunnen da. In wel predikanten bediening. broeders kerk diene moeten zij gemeenten en bedien waarde is. Welk e aan den d. der bonds in het mid. Ach dat weg der d. den om t. geschil. althans af. deuk der l. druckelijk. In hetzel noemde C. uit dat d. kerken, de. kerkjes va. in liet afg teekenen b. De dolet. enz. — m. uitgegaan. consensu. scharen, z. ewerwel. — de ontvee met hume wetrijf no. enkele uite. Wij moe driegt zich van die tee Kerkgenoet niets. Niet meerden o. verstooid. scheldene b. Felix er n. dat al in. ze ons niet. Dat er in te beuree niet minder niet gezen van de d. door het l. zonden op. gedijk met. de Heere. redden zondi ook in de l. Ds. Felix moderne jo toegelaten, baar doet. hen die u. Doopersche stierk wil. wonden ver. hand zullen. Er was e. de overhan zels vele. marteldood. scheepke. i. doen versn. nu Ds. Fel hebben geb. een *deem* v. schreeuven. onsz. kerken niet met d. kerk treved. dat het opt. met God. teeder levee doorgaan e. val, die da. Moest d. het met. ban is en. v. voor de e. strafeloos. l. hun heilloo leeraars gel. verwoesten. zijn? Waar. socialisten. te zijn. zo. kerkelijke. i. machteloos. sluiten? W. het grootste lewerget op. nodienims. voor Ds. H. van Oudev. maken met. een liberalis. neer vele. l. het dan ool. delen, kan. hoord? Ziet en allen. d. voor scham. slaan, door. laten en. zbl. Ons dun. radenken